

‘Tezz, wat is dat? Ik vind echt niet leuk ofzo!’

Murks en straattaal

JACOMIEN NORTIER

In Utrecht is in de afgelopen drie jaar het onderzoeksproject *Talen en Culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal (TCULT)* uitgevoerd, waarin de vraag naar vermenging en wederzijdse beïnvloeding van talen en culturen in de multiculturele wijk Lombok/Transvaal centraal stond. Het bijzondere van dit project was dat een 15-koppige groep van taalkundigen van verschillende Nederlandse universiteiten en etnologen van het Meertens Instituut samenwerkten. Naast een inventariserende survey studie waaraan alle betrokken uitvoerders meewerkten (Aarssen en Jongenburger 2000) zijn er individuele diepte-onderzoeken uitgevoerd. Thema's daarbij waren onder meer de vraag hoe talen als het Marokkaans Arabisch, Berber en Turks veranderen in een Nederlandse context ten opzichte van de plaatsen waar ze oorspronkelijk werden gesproken. Ook het Nederlands is onder de loep genomen. Daarover zal het voornamelijk gaan in dit artikel.

Naast taalkundige deelonderzoeken waren er ook etnologische onderzoeksthema's, zoals de kennis van verhalen en liedjes in de wijk, het gebruiken en kennen van eigen en andere (religieuze) feesten en rituelen, en een onderzoek naar voornamen. Interessant

in dit kader is bijvoorbeeld het gegeven dat een Turkse familie in de wijk lootjes trekt om elkaar bij het Suikerfeest cadeautjes te geven. Of het Marokkaanse meisje dat vertelde dat ze in de weken vóór Sinterklaas haar schoen zet: met een beetje geluk zit er dan 's morgens een wortel in! Dit zijn voorbeelden van verandering en vermenging van een oorspronkelijk Nederlands en (in dit geval) islamitisch gebruik. De grootste uitdaging voor de onderzoekers lag in het koppelen van taalkundige aan etnologische bevindingen en uitgangspunten. Dit is terug te vinden in de eindpublicatie van het project (Bennis, Extra, Nuysken en Nortier 2002).

Waarom straattaal?

In de periode dat het TCULT-project werd opgezet kwamen uit Amsterdam de eerste onderzoeksresultaten van een studie naar straattaal (Appel 1999). Ik citeer uit de conclusie:

Straattaal is een soort mengtaal met Nederlands als basis waarin allerlei woorden, uitdrukkingen en korte zinnestjes uit andere talen zijn gevoegd. [...] In Amsterdam wordt straattaal gebruikt door een groot deel van de jongeren

boven de twaalf jaar [...]. Straattaalsprekers zijn te vinden onder jongeren uit alle etnische groepen, maar vooral onder jongeren met een Surinaamse taalachtergrond. De verzamelde gegevens wijzen erop dat jongeren die het Nederlands niet goed beheersen minder vaak straattaal zeggen te spreken. [...] Jongeren vinden straattaal stoer en ook wel grappig. [...] Zoals de naam al zegt, wordt straattaal vooral op straat gebruikt en in andere informele situaties. Straattaal bevat veel woorden uit het Surinaams. (Appel 1999:52-53)

Deze conclusie maakte erg nieuwsgierig: hoe zou de situatie buiten Amsterdam zijn? Zou er in Utrecht ook zoiets als straattaal worden gesproken? En zouden jongeren met een Surinaamse achtergrond er een rol spelen die vergelijkbaar is met die in Amsterdam?

Deze overwegingen leidden ertoe dat het onderzoek naar straattaal deel uitmaakt van TCULT: het past binnen het project omdat vermenging van Nederlands met andere talen centraal staat. (voor een uitgebreid verslag van het onderzoek zie Nortier 2001)

De voorstudie: Murks

Het is niet ongebruikelijk om voorafgaand aan een onderzoek een zogenaamde pilot te doen, een kleine studie vooraf om te kijken of de opzet van de grotere studie 'werkt', of de vragen deugdelijk zijn en of het onderwerp van onderzoek (in dit geval straattaal) inderdaad voorkomt onder de populatie waarvan dat wordt verondersteld. Op basis van de pilot kan het onderzoeksdesign worden bijgesteld en wordt de kans op slagen van het onderzoek verhoogd. Zo besloot ik om aan het begin van schooljaar 1999-2000 eerst maar eens informeel over het onderwerp straattaal te gaan praten met een groepje 14- tot 15-jarige jongeren dat ik al langer ken in Utrecht-Zuid. De keuze voor dit groepje is gemaakt op basis van

wat in Appels studie naar voren is gekomen met betrekking tot gebruikers van straattaal. De jongeren die in het onderzoek van Appel straattaal gebruiken zijn in het algemeen ouder dan twaalf jaar, hebben een goede beheersing van het Nederlands, en hebben in meerdere of mindere mate contact met leden van andere etnische groepen. Ze maken deel uit van een grootstedelijke gemeenschap die multi-etnisch van aard is. Van het groepje in Utrecht-Zuid zat het merendeel op een school met veel allochtone leerlingen. Ik heb deze (Nederlandse) jongeren de toptien van straattaalwoorden uit het onderzoek van Appel voorgelegd in de hoop dat ze die zouden herkennen. Het ging om de volgende woorden, die vrijwel allemaal rechtstreeks of indirect uit het Sranang (Surinaams) komen:

duku ('geld')
 lusu ('weg')
 chick(ie) ('meisje')
 osso ('huis')
 afoe ('stukje/trekje')
 faja ('erg/vies')
 fittie ('vechten')
 kill ('jongen')
 fatoe ('grapje')
 scott(en) ('vernederen')

Tot mijn verbazing en teleurstelling waren de woorden onbekend. Ze vertelden echter dat ze onderling wel een aparte manier van praten hebben. Ze konden het niet benoemen, ze hadden er geen naam voor, al konden ze het wel omschrijven ('net zo praten als buitenlanders') en ze wilden het ook wel voordoen. Het kwam neer op het nadoen van de manier waarop mensen Nederlands spreken die nog bezig zijn het te leren. Dat was mijn conclusie, want zelf zeiden ze niets over het soort accent, het type Nederlands dat ze nadeden. Op mijn verzoek hebben ze een bandje opgenomen waarop ze op hun speciale manier praatten. Op het bandje staan ook anderen,

bijvoorbeeld twee meisjes van 14 en 15 jaar die hun manier van praten 'Murks' noemden. Die term heb ik dankbaar overgenomen.

Er zijn verschillende redenen waarom Murks wordt gebruikt. Het klinkt stoer en het staat wel goed om net zo te praten als bijvoorbeeld Marokkaanse jongeren, waar de Nederlandse jongens stiekem tegenop kijken. Door op dezelfde manier te praten kunnen ze even een 'allochtone' en dus stoere identiteit overnemen. In de Engelstalige sociolinguïstische literatuur wordt in dit verband over *covert prestige* gesproken:

The term 'covert prestige' has been widely used [...] to refer to positive attitudes towards vernacular or non-standard speech varieties. [...] when people are asked to comment on them, they rarely admit to valuing them (at least to strangers). New Yorkers, for instance, vehemently denounce New York speech. [...] Yet people continue to use the forms they avowedly despise. The term 'covert prestige' was therefore introduced to explain the fact that, despite their 'official' protestations, people clearly do in fact value vernacular varieties. (Holmes 1992: 348)

Overigens is voor de jongeren in kwestie het onderscheid tussen Turken, Marokkanen en andere bevolkingsgroepen nauwelijks relevant. Voor de jongeren in kwestie spelen Turken nauwelijks een rol; in Utrecht is de groep Marokkaanse jongeren opvallend aanwezig en dient daarom als voorbeeld. In het gewone dagelijkse taalgebruik wordt vaak over 'buitenlanders', 'Turken en Marokkanen' gesproken, maar in de praktijk blijkt het dus voornamelijk om Marokkaanse jongeren te gaan die als voorbeeld dienen. Daarnaast is het een spel, het is een manier van leuk doen en tegen elkaar opbieden die heel gewoon is in groepen jongeren. Voor de meisjes is het vooral het plezier dat voorop staat, het stoere aspect speelt voor hen nauwelijks een rol.

Murks wordt alleen onderling gebruikt. Wanneer er allochtone jongeren in de buurt waren, werd er direct overgegaan op het Algemeen Nederlands, uit angst om beledigend over te komen. Het is natuurlijk niet leuk om nageaapt te worden, het lijkt al snel op belachelijk maken. Murks is gebaseerd op stereotiepe beelden van allochtone jongeren. Om uitspraak en intonatie te leren is blijkbaar geen intensief contact nodig.

Murks onderscheidt zich van Algemeen Nederlands op verschillende manieren. In de eerste plaats door de intonatie en uitspraak. In een geschreven tekst zoals deze is het weergeven van intonatie en uitspraak natuurlijk een hachelijke zaak maar ik zal het toch proberen.

Een opvallend verschil met het Algemeen Nederlands is wat de jongens betreft de uithalen aan het begin van een uiting: ze beginnen vaak met een uitroep, zoals Ah... of Tezz...¹, waarin de stem een octaaf (of iets in die omstreken) omhooggaat, terwijl in de rest van de uiting de stem vrij monotoon blijft, zoals in de drie volgende voorbeelden, waarbij een naar boven gericht pijltje na een woord betekent dat de stem bij het uitspreken van dat betreffende woord omhoog is gegaan:

Ah ↑ wij ↑ doen hier niks.

Tezz ↑ , wat ↑ is dat, ik ↑ vind echt niet leuk ofzo.

Ah ↑ , wat ↑ is d'r gebeurd?

De twee meisjes die Murks spreken, praten veel hoger dan wanneer ze Algemeen Nederlands praten; aan het eind van uitingen gaat hun stem ook nog eens omhoog. Hierdoor klinkt hun Murks hoog, hard en nadrukkelijk. Het is dus vooral de intonatie waarop jongens en meisjes zich van elkaar onderscheiden. Jongens en meisjes doen hetzelfde maar de meisjes doen het extremer dan jongens.

Een vergelijkbaar verschijnsel kwam naar voren in het onderzoek van Eckert (1988).

Hierin beschreef zij groepen middelbare scholieren in Detroit: de 'Jocks' en de 'Burnouts'. Jocks zijn leerlingen die in hun buitenschoolse activiteiten op een of andere wijze op de schoolcultuur zijn geïntereerd, bijvoorbeeld in schoolverband sporten, naar schoolfeesten gaan, en voor wie het niet slecht staat om het goed te doen op school. Burnouts daarentegen zijn sterk geïntereerd op de stadse, buitenschoolse cultuur; ze drinken, roken en doen wel meer wat God verboden heeft.

Jocks en Burnouts onderscheiden zich uiterlijk van elkaar op verschillende manieren, bijvoorbeeld in hun manier van kleden, maar ook in hun manier van praten. Hoe 'stoerder' een Burnout, hoe meer het platte Detroitse accent te herkennen is. Het bleek echter dat er niet veel meisjes Burnout zijn, maar wanneer ze het wel zijn, zijn ze het in sterkere mate dan de jongens. Degenen die héél erg Burnout zijn worden 'Burned-out-Burnouts' genoemd. Het bleek dat juist in die extreme Burned-out-Burnouts nogal wat meisjes zijn te vinden, wat zich onder meer uit in het feit dat ze het Detroitse accent sterker gebruiken dan de gewone Burnouts en zelfs sterker dan de mannelijke Burned-out-Burnouts. Hoewel er natuurlijk heel wat verschillen zijn tussen de situatie in Detroit en het Murks spreken in Utrecht, is er toch ook wel gelijkenis: in beide gevallen zijn de meisjes in de minderheid en is hun taalgebruik nadrukkelijker en explicieter.

De uitspraak van Murks wijkt op verschillende punten af van het Algemeen Nederlands. Enkele kenmerken zijn regelmatig terug te vinden in de opgenomen gesprekken:

- De *s* wordt vaak uitgesproken als *sj* (schoen klinkt als *sjgoen*).
- De *g* is veel scherper en harder dan in het Algemeen Nederlands, vooral aan het begin van een woord.
- De *r* is vaak rollend (in ieder geval meer dan in Algemeen Nederlands); lang niet alle sprekers van het Nederlands kunnen een

rollende *r* produceren maar wie het wel kan doet het ook in het Murks.

- De *tje*-klank als in *weet je*, die in Algemeen Nederlands achter in de mond wordt gevormd, wordt in Murks vaak vóór in de mond, met enigszins geronde lippen uitgesproken (als de beginklank in het Engelse *chocolate*).
- De *z* is zeer stemhebbend en scherp.
- De *s* is harder en scherper dan in Algemeen Nederlands.
- De *ij/ei* wordt vaak veel sterker nog dan in substandaard Nederlands als *aí* uitgesproken (*hai* in plaats van *hij*).

Enkele voorbeeldzinnen waarin deze uitspraakkenmerken duidelijk herkenbaar waren, zijn (in die gevallen zijn ze onderstreept):

^d: Tezz, wat iz dat, ik vind echt niet leuk ofzo.

^o: Isj mai halfbrroertje.

^d: Ga gewoon zeggen goed, goed, beter weet je.

Een laatste verschil met het Algemeen Nederlands is het feit dat in Murks met opzet grammaticale fouten worden gemaakt, die blijkbaar horen bij de manier waarop leerders van het Nederlands spreken. Een paar voorbeelden:

^d: Wil jij even wat inspreken op deze bandje?

^d: een hele mooie mes

^d: Ik was me verslapen.

^o: Wij zijn vanmiddag in stad mooi hoofddoeken gezien?

In de eerste twee voorbeelden wordt het verkeerde geslacht gebruikt: mannelijk/vrouwelijk in plaats van onzijdig; *deze bandje* had *dit bandje* moeten zijn en *mooie mes* had *mooi mes* moeten zijn. In de laatste twee voorbeelden is het verkeerde hulpwerkwoord gebruikt; in beide gevallen had er een vorm van *hebben* moeten staan, (respectievelijk *ik had* en *wij hebben*) en niet een vorm van *zijn*.

De pilotstudie leverde dus informatie op die tevoren niet bekend was. Dit had gevolgen voor de opzet van het onderzoek in TCULT-verband, waarvan hieronder verslag wordt gedaan.

Het verloop van het onderzoek: straattaal

Om het onderzoek uit te kunnen voeren is contact gelegd met het H.F. de Bruijne Lyceum voor mavo, havo en vwo. Deze school ligt weliswaar niet in de wijk zelf, maar grenst er wel aan. In Lombok/Transvaal zijn geen andere scholen voor voortgezet onderwijs. Ongeveer 40% van de ruim 800 leerlingen die in het schooljaar 1999-2000 waren ingeschreven hadden een niet-Nederlandse achtergrond. In de lagere klassen en op de mavo waren de allochtone leerlingen relatief oververtegenwoordigd, en in de hogere klassen en op het vwo waren er relatief weinig allochtone leerlingen. Er is een tendens zichtbaar waarbij meer leerlingen met een allochtone achtergrond doorstromen naar de hogere klassen en naar het vwo.

We hebben leerlingen geobserveerd tijdens de pauzes en gesprekken met ze gevoerd, terwijl onder alle leerlingen van de school een vragenlijst is afgenomen. In deze vragenlijst werd onder meer geïnformeerd naar het gebruik van straattaal en Murks²: kenden de leerlingen het verschijnsel, gebruikten ze het zelf, wat vonden ze ervan en konden ze ook voorbeelden van straattaalwoorden geven?

Observaties en gesprekken

Uit de observaties op het schoolplein kwam naar voren dat er in informele situaties straattaal wordt gebruikt door etnisch gemengde groepjes leerlingen. Murks hoorden we ook, en dan uitsluitend in groepjes Nederlandse leerlingen.

Uit de gesprekken die we hebben gevoerd bleek dat leerlingen die zelf geen straattaal spraken heel goed wisten welke leerlingen dat wel deden, en dat vaak leuk of grappig vonden. We zijn geen scholieren tegengekomen die straattaal volledig afwezen.

Groepjes straattaalgebruikers waren vaak gemengd van samenstelling, zowel wat geslacht als wat etnische achtergrond betreft. Uit gesprekken bleek dat ze meestal op de hoogte waren van het bestaan van Murks, en dat ze er weinig behoefte aan hadden. Het gebruik ervan beperkt zich tot volledig Nederlandse groepen.

De jongeren die straattaal gebruiken zeggen goed te kunnen horen of het om Utrechtse of Amsterdamse straattaal gaat. Utrechtse straattaal kenmerkt zich volgens hen door het gebruik van meer oorspronkelijk Arabisch/Berberse woorden dan het Amsterdams, en dat is begrijpelijk gezien het feit dat er in Utrecht relatief veel Marokkanen wonen. In de Amsterdamse straattaal is de invloed van het Sranang veel groter.

Van de 739 leerlingen die de vragenlijst hebben ingevuld meldden er 513 (69,4%) dat ze wel eens straattaal gebruiken. Tabel 1 bevat van de in totaal 580 voorbeelden de meest gebruikte³:

De eerder gemaakte opmerking over de herkomst van de straattaalwoorden is in overeenstemming met de constatering dat in de Utrechtse toptien drie Arabische woorden voorkomen, naast Engelse, Nederlandse, een Surinaams en een Turks woord. Verder kwam uit de enquêteresultaten naar voren dat straattaalwoorden niet perse uit allochtone minderheidstalen afkomstig hoeven te zijn. Het lijkt erop dat straattaal vooral een manier van praten is die afwijkt van het Algemeen Nederlands; er worden woorden gebruikt die in formele situaties, tegenover volwassenen niet voorkomen. Dat betekent dat het ook best om Nederlandse woorden kan gaan, zoals zichtbaar is in Tabel 1. Het lijkt erop dat

Woord	Vertaling	Taal
Woela	Ik zweer het	Arabisch
Bouchans	Schijt hebben aan, relaxed, shit	Arabisch (door Marokkanen overgenomen uit het Frans: <i>bonne chance</i>)
Vet	Tof	Nederlands
Masterlijk	Te gek	Nederlands
Jemek	Je moeder	Arabisch
Lan	Jongen, jochie	Turks
Fa waka	Hoe gaat het?	Sranang
Strak	Tof	Nederlands
Geflasht	Geflest	Engels
Cool	Tof	Engels

Tabel 1: Toptien van straattaalwoorden in Utrecht.

in Amsterdam het begrip straattaal strakker gedefinieerd is dan in Utrecht; in Amsterdam worden Nederlandse woorden blijkbaar niet zo makkelijk tot straattaal gerekend als in Utrecht, waar met straattaal in de eerste plaats een manier van praten wordt bedoeld die afwijkt van de standaard of van de manier waarop volwassenen praten.

De redenen, tenslotte, waarom straattaal wordt gebruikt zijn uiteenlopend: vaak omdat het leuk of grappig is, omdat het bij de eigen groep hoort, en omdat het leuk is op een manier te praten die voor buitenstaanders moeilijk te volgen is, een soort geheimtaal dus. Het aspect van stoerheid werd minder vaak als argument gegeven.

Straattaal en Murks: een vergelijking

Hoewel straattaal en Murks beide populair zijn en worden gebruikt onder groepen jongeren zijn er toch ook grote verschillen.

- Straattaal wordt gebruikt in etnisch gemengde groepen, terwijl Murks beperkt is tot uitsluitend Nederlandse groepen.
- Straattaal betreft grotendeels de woordenschat van de sprekers, terwijl Murks in de eerste plaats in de uitspraak, intonatie en

grammatica (fouten) herkenbaar is. Dat is te begrijpen vanuit het gegeven dat straattaal ontstaat en wordt doorgegeven door met elkaar bevriende leden van verschillende (taal-)groepen, terwijl Murks ontstaat zonder werkelijk contact met de sprekers van allochtone talen. Voor het leren van woorden en hun betekenissen is contact nodig. En dan gaat het niet om woorden waar nu eenmaal geen equivalent voor is, want die worden makkelijk overgenomen in het Nederlands, maar om gewone alledaagse woorden. Overigens hoeven de sprekers elkaars taal niet te begrijpen; juist door het contact kunnen de vreemde en nieuwe woorden worden uitgelegd als ze nog onbekend zijn.

- Straattaal wordt leuk gevonden door buitenstaanders; Murks wordt alleen leuk gevonden door degenen die het zelf gebruiken.

Besluit

Jongerentaal is van alle tijden. Sokrates klaagde meer dan tweeduizend jaar geleden al over de onverzorgde manier waarop de jeugd sprak. De gevestigde generatie is niet altijd blij met de manier waarop de jongere gene-

ratie zich kleedt en spreekt. Dat was vroeger zo en dat zal ook in de toekomst zo blijven. Net als de keuze voor een bepaalde manier van kleden of het luisteren naar bepaalde soorten muziek is het gebruik van Murks en straattaal een deel van de identiteit die groepen jongeren naar binnen en naar buiten toe uitdragen.

Anders ligt het bij jongeren die nooit goed Nederlands hebben geleerd en daarom niet de keuze hebben om voor de ene (straattaal) of de andere variëteit (Algemeen Nederlands) te kiezen. De woorden mogen dan in sommige gevallen dezelfde zijn als in straattaal, het mechanisme achter het gebruik van die woorden is heel anders.

Het gebruik van Murks en straattaal wordt afgewezen door mensen die bang zijn dat het een te grote aanslag op het Nederlands is. Wat ik echter gezien en gehoord heb, is geruststellend voor degenen die zich zorgen maken: straattaal en Murks zijn variëteiten die bovenop, en niet in plaats van het Algemeen Nederlands komen. Het zijn manieren van spelen met taal, van het uiten van creativiteit. In een formele situatie, bijvoorbeeld een sollicitatiegesprek, zullen jongeren niet snel vragen 'hoeveel duku het schuift' maar wel hoeveel ze gaan verdienen. Uit buitenlands onderzoek is gebleken dat de jongeren hun eigen jongerentalen minder gaan gebruiken naarmate ze meer deel gaan uitmaken van de gevestigde samenleving, wanneer ze aan geld, carrière en het opvoeden van kinderen (moeten) gaan denken.

NOTEN

1. Tezz! of Tazz! is een uitroep uit het Marokkaans Arabisch en betekent Shit!
2. Omdat de term Murks niet algemeen bekend werd verondersteld is het verschijnsel in de vragenlijst omschreven als '(...) soms wordt er expres met een niet-Nederlands accent gepraat, ook door Nederlanders (...)'
3. De enquête is eind 1999 afgenomen; later zijn er vermoedelijk woorden in onbruik geraakt en weer andere bijgekomen.

LITERATUUR

Aarssen, J. en W. Jongenburger (2000). *Talen en Culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal. Een survey-studie*. Amsterdam: Stichting Beheer IISG.

Appel, R. (1999). Straattaal. De mengtaal van jongeren in Amsterdam. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 62, 2, 39-56.

Bennis, H., Extra, G., Nuysten, P. & Nortier, J. (red.) (2002). *Een buurt in beweging. Talen en culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal*. Amsterdam: Aksant.

Eckert, P. (1988). Adolescent social structure and the spread of linguistic change. *Language in Society*, 17, 183-207.

Holmes, J. (1992). *An Introduction to Sociolinguistics*. London/New York: Longman.

Nortier, J. (2001). *Murks en Straattaal. Vriendschap en taalgebruik onder jongeren*. Amsterdam: Prometheus.